

'Förderkreis Alte Kirchen E.V.'

DOOR ANGUS FOWLER^{*)}

Voorbeeld van vergelijkbare problematiek van een vereniging tot behoud van kerken in Duitsland. Het tienjarig bestaan van deze vereniging was aanleiding voor onderstaand artikel over de harde strijd om leegstaande, met ondergang bedreigde kerken te redden.

Ruim 10 jaar geleden, op 15 november 1973, werd in Bürgeln, een dorp in de omgeving van Marburg a/d Lahn, de Förderkreis Alte Kirchen opgericht. Nadat in 1969 een nieuwe kerk was gebouwd, werd n.l. de oude kerk in **Bürgeln** (oorspronkelijk Romaans daterend uit de 13e eeuw) met delen vakwerk, een fraaie laat-gotische ingang en in goede staat verkerend interieur uit 1688, met totale ondergang bedreigd. Dank zij veler inspanning werd de kerk gered. Op grond van een gerechtelijk vonnis heeft het kerkbestuur het exterieur van de kerk doen restaureren, terwijl de Förderkreis de restauratie van het interieur hoopt te kunnen voltooien. De bovengeschetste ontwikkeling kwam veel voor, voordat een nieuwe Monumentenwet van de staat Hessen in 1974 werd aangenomen.

Sinds 1945 werd een groot aantal Protestante en Katholieke kerken in Hessen gesloopt, of bleef leegstaan, als gevolg van nieuwbouw van kerken. Vooral in de 50 tot 70er jaren, toen de kerkelijke autoriteiten over aanzienlijke financiële middelen beschikten door een relatief hoog inkomen uit kerkbelastingen, kon het voorkomen dat een moderne kerk werd gebouwd terwijl twee oude kerken ongebruikt verkommerden!

Deze situatie spitte zich toe toen de bovengenoemde kerk in Bürgeln met sloop werd bedreigd, hetgeen dus heeft geleid tot de oprichting van de Förderkreis. Het voornaamste statutaire doel van de Förderkreis is te voorkomen dat kerken worden afgebroken, door ze aan te kopen resp. ter plaatse te restaureren.

De gebouwen te verplaatsen, zoals vaak gedaan wordt ten behoeve van openluchtmuzea, wordt niet als behoud beschouwd, daar dit betekent dat het dorp waartoe de kerk behoort, van zijn monument wordt beroofd. Restauratie dient ter plaatse te geschieden. De Förderkreis heeft ook op zich genomen het publiek meer bewust te maken van de problemen met verlaten kerken, speciaal voor die welke met sloop of destructieve veranderingen worden bedreigd.

Reeds in het eerste jaar van het bestaan van de Förderkreis werden artikelen voor dagbla-

den en tijdschriften geschreven en begonnen radio en televisie belangstelling te tonen.

Er werd veel gereisd om te onderzoeken of kerken nog wel bestonden en ervoor te zorgen dat ze werden gefotografeerd. Niet altijd had de strijd voor het behoud van een kerk het gewenste succes!

Het is zelfs voorgekomen dat leden van de Förderkreis opgravingen verrichtten op de plaats waar een vakwerk-kerk werd gesloopt ten behoeve van een wegverlegging en er een opzienbarende vondst deden. De dorpsbewoners hadden deze sloop gerechtvaardigd omdat ze meenden dat er op die plaats geen kerk was geweest voordat in 1801 de vakwerk kerk werd gebouwd. De Förderkreis ontdekte echter dat er een stenen kerk had gestaan, waarschijnlijk daterend uit de 13e eeuw. Het was symptomatisch voor de situatie in Hessen dat Monumentenzorg geen enkele belangstelling had of enige hulp verleende voor de reddingsactie van de Förderkreis. Moest toen geconstateerd worden dat de vereniging zeer impopulair was bij de overheid – nu wordt de Förderkreis alom geprezen voor zijn niet aflatende kritische instelling!

In 1974 speelde de Förderkreis een belangrijke rol in de bijeenkomst in Marburg bij de behandeling van de wet op de Monumentenbescherming voor Hessen, die op het nippertje door de 'Landtag' werd aangenomen. Ook aan de gebeurtenissen rond het Europese Monumentenjaar in 1975 nam de Förderkreis in belangrijke mate deel.

TENTOONSTELLINGEN

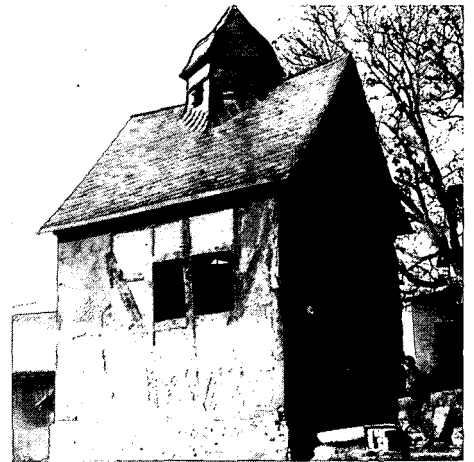
Tezamen met enige andere verenigingen op het gebied van de monumentenzorg was men in staat een tentoonstelling over de activiteiten te presenteren in het Marburge kasteel, dat in geen jaren was gebruikt. Contacten werden gelegd met zusterorganisaties voor bedreigde kerken in Nederland en Engeland, en ook met Europa Nostra.

In 1977 kon de Förderkreis de problemen rond de bedreigde kerken en de ondernomen reddingspogingen tonen op de belangrijke tentoonstelling 'Change and Decay' – een toekomst voor onze kerken, in het Victoria and Albert Museum in Londen.

INVENTARISATIE EN PUBLICATIES

In de loop van het Monumentenjaar 1975 besloot de Förderkreis tot de voorbereiding van een inventarisatie van vakwerk-kerken in Hessen. Deze regio heeft de grootste concentratie van dit soort gebouwen in heel

West-Europa. In 1975 waren deze nog steeds zeer ernstig met sloop bedreigd en zelfs nu in 1983 is de vakwerk-kerk in Bernsfeld gesloopt en verplaatst, waardoor dit dorp is beroofd van zijn meest belangrijke monument uit de 16e eeuw. Het was de oudste

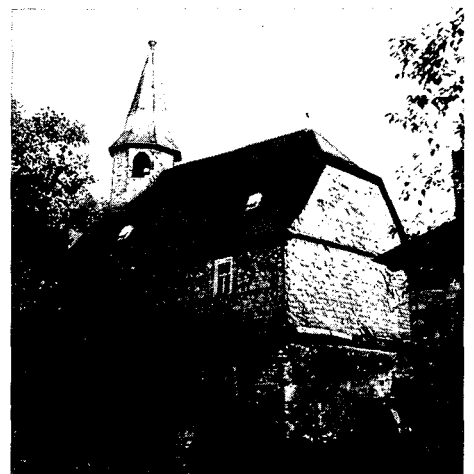
Het vakwerkkerkje in Bellnhausen, bij Gladenbach; het eerste eigendom van de 'Förderkreis', vóór de restauratie in 1979.

De zelfde kerk in 1980 na voltooiing van de restauratie, waarvoor de 'Förderkreis' een onderscheiding ontving van Europa Nostra.

alle foto's: J. Chanel

De kerk te Niedereisenhausen, vóór restauratie, overgenomen door de 'Förderkreis', die het exterieur in 1983 restaureerde.

*) Angus Fowler, historicus, is bestuurslid van de 'Förderkreis Alte Kirchen'.

Dit artikel werd vertaald door mw. P. Balma en samengevat door

P. A. Hengeveld-Brand

vakwerk-kerk in de Kreis Alsfeld!! In totaal zijn er nog 280 kerken geheel of gedeeltelijk in vakwerk – 150 kerken zijn gesloopt waarvan 53 sinds 1945.

In 1976 werd een boek gepubliceerd getiteld 'Vakwerk-kerken in Hessen' in de bekende serie 'Blaue Bücher' (Verlag K.R. Lange-weische, Königstein/Taunus). Een tweede verbeterde en meer uitgebreide editie verscheen in 1978 en tegelijk met het 10-jarig bestaan is een veel grotere uitgave verschenen.

De Förderkreis hoopte aanvankelijk dat plaatselijke verenigingen zouden worden opgericht om de zorg voor individuele kerken op zich te nemen – dit is gebeurd voor kerken in Allendorf/Eder, Altenvers en Friedensdorf – en verwachtte, nadat de Monumentenwet in 1974 was aangenomen dat de eigenaren en met name de gemeentelijke en kerkelijke autoriteiten de restauratie van hun kerken ter hand zouden nemen. Dit is helaas niet gebeurd: de gebouwen raakten steeds meer in verval en werden tenslotte toch gesloopt.

AANKOOP VAN KERKEN

Op dat moment, in 1977, besloot de Förderkreis het initiatief te nemen en te trachten de bedreigde kerken in eigendom te verkrijgen. Dit bleek echter bijzonder moeilijk. Gemeentelijke en kerkelijke autoriteiten, gebonden aan de bepalingen van de in 1974 aangenomen Wet om op de monumentenlijst voorkomende kerken te handhaven, gaven er de voorkeur aan de gebouwen te laten vervallen en uiteindelijk te doen slopen.

Men beriep zich erop over onvoldoende financiële middelen te beschikken: eerder dan ze aan een vereniging over te dragen die wél voor instandhouding en behoud zou kunnen zorgen.

Na lange onderhandelingen was de Förderkreis tenslotte in staat één van de kleinste

vakwerk-kerken te Hessen in bezit te krijgen. Namelijk de vervallen kapel in **Bellnhausen** bij Gladenbach. Na een beperkt archeologisch onderzoek door de supporters van de Förderkreis, werd de kerk in 1979/1980 gerestaureerd voor DM 70.000,-. Om deze eerste restauratie te kunnen betalen beschikte de Förderkreis naast de lidmaatschapsgelden (in 1983 ongeveer 350 leden) over donaties van particulieren, overheids-subsidies en de opbrengst van het eerder genoemde 'Blaues Buch'.

Na de eerste opleving van zijn financiën door de verkoop van dit boek heeft de Förderkreis een aantal bazaars gehouden. Zeer succesvol waren de Paaseieren- en Kruidenmarkten. Vaak werden bedragen van DM 7.000 tot DM 20.000 geïncasseerd. Dergelijke evenementen betekenen een grote financiële steun die de aankoop en restauratie van kerken te goede komt.

Sedert de succesvolle overname van de kapel in Bellnhausen diende de Förderkreis verzochtschriften in voor de overname van andere kerken; echter tot nu toe is men er alleen in geslaagd de vakwerk-kerk in **Wiedereisenhausen** in bezit te krijgen.

De pogingen van de kerkelijke autoriteiten deze kerk te verplaatsen stuitten op tegenstand van de inwoners die de kerk in het dorp wilden behouden en na veel strijd slaagde de Förderkreis erin de kerk ter plaatse te restaureren. De restauratie van het exterieur kwam in 1983 klaar. Zodra mogelijk, wordt begonnen met de restauratie van het interieur en het 17e en 18e eeuwse meubilair, dat ook een preekstoel uit 1730 met laat-gotische motieven omvat. Financiële steun werd ont-

Oude interieuroopname van de kerk in Bürgeln. Ter voorkoming van de sloop van deze kerk werd in 1973 'Die Förderkreis Alte Kirchen' opgericht. Aan restauratie van het interieur wordt gewerkt. foto: Landesamt für Denkmalpflege, Hessen

vangen van de gemeenteraad van Kreis Marburg-Biederkopf, die principieel tégen het verplaatsen en slopen van vervallen kerken is!

Doordat leden van de Förderkreis ontdekten dat vele lagen muurschilderingen – de oudste daterend uit de 13/15e eeuw – aanwezig waren in de kerk van **Wolpertshausen bij Wetzlar** (die Goethe in 1772 moet hebben gezien) werd verplaatsing naar het Openluchtmuseum Hessenpark voorkomen. Momenteel zijn onderhandelingen gaande tussen de kerkelijke en burgerlijke autoriteiten om een oplossing te vinden voor restauratie van dit gebouw.

Helaas konden de inspanningen van de Förderkreis niet voorkomen dat de vakwerk-kerk te **Bernsfeld** op instigatie van de verantwoordelijke kerkelijke autoriteiten werd afgebroken en verplaatst.

Echter, voor de eerste maal in de geschiedenis werd over het lot van een bedreigde kerk in de Landtag gedebatteerd en de verplaatsing werd toegestaan met slechts een kleine meerderheid van 5 stemmen! Dit debat en de belangrijke publiciteit in dagbladen, radio en televisie hebben zeer bijgedragen belangstelling voor het behoud van oude dorpskerken te wekken.

De Förderkreis hoopte aanvankelijk dat de aankoop van oude kerken door particulieren een goede oplossing zou bieden. De ervaring leerde echter spoedig dat dit maar al te vaak leidde tot destructieve veranderingen en zelfs tot verdergaand verval. Zij is van mening dat deze kerken publiek eigendom dienen te blijven, zonedig in trustverband, opdat hun gebruik voor algemene culturele doeleinden en natuurlijk ook voor de eredienst gewaarborgd blijft.

ORGANISATIE

De organisatie van de vereniging beschikt nu over een staf van 7 personen met collectieve verantwoordelijkheid. Het beheer van de financiën is toevertrouwd aan één persoon, terwijl voor een goede controle twee leden van de staf altijd de bevoegdheid hebben belangrijke beslissingen te nemen ook over financiële transacties.

De Förderkreis is een erkende instelling voor algemeen welzijn en geniet als zodanig belastingvoordelen.

Op grond van zijn activiteiten rond bedreigde kerken en vooral vakwerk-kerken, ontving de Förderkreis in 1979 de 'Deutscher Preis für Denkmalschutz'; voor de restauratie van de kapel in Bellnhausen een landtatie in het 'Walter Hesselbach Prize Scheme' en in 1981 een diploma van Europa Nostra.

Immers er bestaan nauwe betrekkingen niet alleen met nationale maar ook met internationale instellingen voor het behoud van bedreigde kerken. Voorbeelden daarvan zijn 'The Redundant Churches Fund' in Engeland, beheerd door kerk en overheid tezamen met de Vereniging van vrienden van historische kerken, alsmede de verschillende Stichtingen Oude kerken in Nederland (zie elders in dit blad).